
L'EVOLUCIÓ DEL VALLÈS ORIENTAL EN EL CONTEXT
TERRITORIAL METROPOLITÀ

JOSEP HOMS

Geògraf. Consell Comarcal del Vallès Oriental

SUMARI

1. Consideracions prèvies

2. Etapes evolutives

- 2.1. Del fet comarcal al fet metropolità
- 2.2. La generalització d'un nou tipus de poblament
- 2.3. La terciarització del territori

3. Les perspectives

Bibliografia

ABSTRACT

El treball analitza les transformacions territorials del Vallès Oriental en els darrers trenta anys, transformacions que han resultat en la integració –per bé que tardana– de la comarca en el conjunt metropolità. L'autor distingeix tres fases en aquest procés: 1960-1975, 1975-1986 i de 1986 fins a l'actualitat. La primera d'aquestes fases es caracteritzà per la industrialització intensiva i un increment espectacular i polaritzat de la població, amb la consegüent disrupció de les estructures territorials preexistents. En la segona fase, 1975-1986, es conegué un alentiment dels ritmes de creixement a causa de la crisi general, tot i que la comarca mantingué durant tot el període nivells d'activitat excepcionals i l'ocupació del territori, lluny d'aturar-se, s'incrementà amb el sorgiment d'un important parc de residències secundàries. Finalment, en els darrers anys, el procés d'integració s'ha completat amb l'assentament a la comarca de nous contingents de població i activitats procedents d'altres àrees de la Regió Metropolitana. Aquestes tendències, afavorides per la disponibilitat de sòl i la previsió de noves infraestructures viàries, obren expectatives de creixement molt grans a la comarca, creixement que cal endegar per tal d'evitar-ne els efectes negatius.

El trabajo analiza las transformaciones territoriales del Vallès Oriental en los últimos treinta años, transformaciones que han resultado en la integración –relativamente tardía– de la comarca en el conjunto metropolitano. El autor distingue tres fases en este proceso: 1960-1975, 1975-1986 y de 1986 a la actualidad. La primera de estas fases se caracterizó por la industrialización intensiva y un incremento espectacular y polarizado de la población, con la consiguiente disrupción de las estructuras territoriales preexistentes. En la segunda fase, 1975-1986, se conoció una reducción de los ritmos de crecimiento, debida a la crisis general, a pesar de la cual la comarca mantuvo durante todo el periodo niveles de actividad excepcionales y la ocupación del territorio, lejos de detenerse, se incrementó con el surgimiento de un importante parque de residencia secundaria. Finalmente, en los últimos años, el proceso de integración se ha completado con el asentamiento en la comarca de nuevos contingentes de población y actividades procedentes de otras áreas de la Región Metropolitana. Estas tendencias, favorecidas por la disponibilidad de suelo y la previsión de nuevas infraestructuras viarias, abren expectativas de crecimiento muy grandes, crecimiento que debe ser controlado para evitar posibles efectos negativos.

Le travail analyse les transformations territoriales du Vallès Oriental durant les derniers trente ans, transformations qui ont abouti à l'intégration –relativement tardive– de la comarca dans l'ensemble métropolitain. L'auteur distingue, dans ce processus, trois phases: 1960-1975, 1975-1986 et de 1986 à nos jours. La première de ces phases s'est caractérisée par l'industrialisation intensive et un développement spectaculaire et polarisé de la population, avec la conséquente disruption des structures territoriales préexistantes. Dans la seconde phase, 1975-1986, il y a eu une réduction des rythmes de développement, due à la crise générale, malgré tout la comarca a maintenu durant tout ce temps, des niveaux d'activité exceptionnels, et l'occupation du territoire, loin de s'arrêter, s'est développée avec l'apparition d'un important parc de résidences secondaires. Finalement, durant les dernières années le processus d'intégration s'est complété avec l'installation dans la comarca des nouveaux contingents de population et des activités procédentes d'autres zones de la région métropolitaine. Ces tendances, favorisées par la disponibilité du sol et la prévision de nouvelles infrastructures routières, ouvrent de très grandes expectatives de développement, développement qui doit être contrôlé afin d'en éviter les possibles effets négatifs.

L'EVOLUCIÓ DEL VALLÈS ORIENTAL EN EL CONTEXT
TERRITORIAL METROPOLITÀ**1. Consideracions prèvies**

El concepte de comarca, el seu estudi, categorització i anàlisi han tingut una llarga tradició a Catalunya. Han estat molts els autors que al llarg de la història s'han esforçat a buscar criteris objectius que servissin per configurar un mapa comarcal coherent. Gairebé tots han considerat el sistema orogràfic i hidrogràfic com el fet explicatiu de l'existència de les comarques, una realitat preexistent que havia servit de motlle a les demarcacions administratives antigues. Ara bé, ha estat l'activitat humana la que ha acabat configurant, en última instància, aquests espais de relació. La comarca, a més de fet natural, també són els seus homes i les seves dones i, sobretot, el resultat de l'acció dialèctica entre l'activitat possible i les disponibilitats efectives del territori. D'aquí que aquest s'hagi d'entendre com a concepte dinàmic, no pas immutable. Amb tot, val la pena recordar, encara que sigui de passada, els trets físics i estructurals que li són més característics. Això ens ajudarà a entendre millor els condicionaments de la seva dinàmica territorial més recent.

El Vallès Oriental forma part, per tant, de la subregió natural del Vallès. Té una llargada aproximada d'uns 60 quilòmetres i una amplada irregular que oscil·la entre els 3 quilòmetres, al llindar de la Tordera amb la depressió de la Selva, i els 20 quilòmetres, al límit amb el riu Llobregat. Es localitza, sobretot, en un fragment de la Depressió Pre-litoral, unitat pertanyent al Sistema Mediterrani Català, que, en la seva totalitat, s'estén, en direcció NE-SO, des de les terres gironines fins al Camp de Tarragona. Es tracta d'una fossa tectònica originada per un plegament alpi en enfonsar-se la part central del sistema pel joc de dues falles paral·leles. Les altres dues unitats que completen el sistema són la serralada Pre-litoral, a la part septentrional, on es donen les majors altituds amb el massís del Montseny i de Sant Llorenç del Munt com a màxims exponents, i la serralada Litoral, a la zona sud-oriental, amb relleus molt més suaus. Tan sols destaquen les muntanyes del Montnegre i el Corredor, Collserola i el Garraf.

La configuració orogràfica ha estat modelada per l'acció combinada de les tres conques hidrogràfiques presents en el territori. La conca del Congost-Besòs, la més extensa, ocupa gairebé la totalitat de la part central, formada pel Congost i el Mogent en unir-se en el terme municipal de Montmeló juntament amb l'aportació d'altres afluents com el riu Tenes, la riera de Caldes i el riu Ripoll. El seu traçat talla transversalment tota la plana i per l'estret de Montcada busca el mar prop del pla de Barcelona. La vall del Congost és el pas natural més fàcil que hi ha de connexió entre la Depressió Pre-litoral i la plana de Vic. Més cap al nord-est, al límit de la comarca, la Tordera conforma l'altra conca, un riu que neix al Montseny i desemboca a Blanes, i, a l'altra banda, la influència del Llobregat també es fa palesa per bé que no pas amb la mateixa força que caracteritza les dues anteriors. La major part dels rius i de les rieres flueixen de nord a sud, formant congosts, en travessar els respectius relleus, utilitzats des de sempre com els únics llocs de pas possibles per a les comunicacions, i formant terrasses molt fèrtils a la plana, lloc d'assentament tradicional d'una forma permanent i absoluta. El resultat d'aquesta erosió ha comportat la formació de petites valls transversals, suaument ondulades a llevant i molt més trencades a ponent, característica del paisatge i un dels principals elements estructuradors del territori que, en molts casos, ha servit per reafirmar l'existència de subcomarques amb tarannàs i dinàmiques pròpies.

Des d'aquesta perspectiva, doncs, l'existència de la comarca com un tot és un fet inqüestionable a bastament reconegut. Però ja hem dit abans que la comarca també són els seus homes i les seves dones i que, sobretot, més que un espai físic ha de ser tractat com un espai de relació. Per aquesta raó, la Ponència del 1932 proposà la seva divisió en dos sectors, atenent la diferenciació manifesta del seu poblament. Un sector oriental, amb densitats més baixes, conseqüència d'una estructura productiva basada en l'agricultura, i un sector occidental amb un poblament urbà de molta més consideració en disposar d'una indústria molt més

potent. Es tractava d'una divisió, si es vol arbitrària, atenent criteris socio-econòmics, explicats i argumentats per la relació desigual mantinguda amb Barcelona¹. Foren les àrees de mercat, en última instància, les que acabaren configurant l'abast de les seves respectives demarcacions, definides al voltant de les ciutats de Sabadell i Terrassa, d'una banda, i de Granollers, de l'altra. Tan sols una fràgil línia convencional, coincidint amb la divisòria d'aigües entre les rieres de Tenes i de Caldes, separa els dos Vallès, mentre que les dues serralades actuen, de fet, com a veritables límits naturals fronterers amb les comarques veïnes respectives. Aquesta divisió s'ha mantingut en el temps, aconseguint no tan sols el seu reconeixement sinó, fins i tot, la seva institucionalització com a entitat local de caràcter territorial².

Arribats en aquest punt n'hem de treure unes primeres conclusions. En primer lloc, tot i la consideració més o menys idònia de la divisió administrativa vigent, la raó de ser de la seva existència no es pot dissociar del caràcter natural de la seva configuració, que li dona cohesió interna i condiciona el seu desenvolupament. Tradicionalment ha estat un lloc de pas entre les terres del nord de Catalunya i les comarques litorals, gaudint d'unes comunicacions immillorables que l'han dotat d'una accessibilitat de primer ordre. No endebades, la Depressió Pre-litoral, aquest corredor natural que uneix França amb la resta d'Espanya, fou considerada per Pierre Vilar com el «carrer major dels Països Catalans», cosa que per extensió i per característiques similars, hom

podria fer coincidir, com a mínim, des del Montseny al massís del Garraf, del Vallès al Penedès. En segon lloc, la benevolència de les seves terres propicià, de bell antuvi, una inclinació per a l'activitat agrícola, més intensa que no pas a la resta de comarques immediatament més properes a Barcelona. Això provocà l'existència d'un poblament dispers i interdependent amb la capital comarcal, veritable centre vertebrador d'una extensa rodalia. I, en tercer lloc, la institucionalització de les comarques i el reconeixement de la Regió I com el marc més adequat per portar a terme una ordenació molt més àmplia que l'estrictament comarcal no ha fet més que confirmar el reconeixement de fet d'un espai metropolità amb diferents graus d'intensitat, com a conseqüència de realitats econòmiques i socials preexistents i històricament diferents.

2. Etapes evolutives

La comarca ha estat objecte d'un continuat procés d'ocupació sistemàtica del seu territori al llarg dels últims trenta anys. En primer lloc, cal destacar tot el procés d'industrialització intensiva i el consegüent increment espectacular de la població operat durant els anys seixanta. Una dècada després es produí la generalització d'un nou tipus de poblament caracteritzat per la proliferació de nombroses urbanitzacions de segona residència amb un consum molt gran de superfícies agrícoles i forestals. Tot aquest procés, però, s'estroncà un cop iniciada la crisi, s'aturaren grans projectes i la construcció d'habitatges disminuí considerablement. La població, tanmateix, continuà augmentant d'una forma constant per bé que a un ritme molt més moderat. A finals dels vuitanta i principis dels noranta s'inicià un nou procés d'ocupació com a conseqüència del relleu operat a tot Catalunya. Etapa caracteritzada per una certa terciarització del territori, per la represa de la construcció d'habitatges, per la revisió de bastants plans d'ordenació urbana i per l'adequació de la xarxa viària existent. La contigüitat a l'àrea metropolitana, la bona xarxa de comunicacions de què disposa i la presència d'un

¹ Aquesta circumstància no se li escapà a Pau Vila quan deia: «...en la determinació de les activitats humanes, hi ha jugat un paper decisiu l'emplaçament de la comarca respecte a Barcelona i Catalunya. El Vallès (es refereix a la comarca natural) fa de rerepaís immediat a la concentració industrial i urbana barcelonina, i aquesta posició ha estat gràvida de conseqüències per a tota l'encontrada; aquestes conseqüències, però, s'han manifestat en esplets diferents segons la rodalia...» Pau Vila (1930); *El Vallès, assaig geogràfic*. Extret de la «Biblioteca d'Estudis Comarcals», I, Barcelona.

² Per mitjà de la Llei 6/1987, de 4 d'abril, sobre l'organització comarcal de Catalunya.

paisatge agradable han estat les causes d'aquest desenvolupament.

2.1. Del fet comarcal al fet metropolità

La gran explosió demogràfica iniciada a partir dels anys cinquanta ja no es podia explicar mitjançant el model comarcal utilitzat fins aquell moment. D'aleshores ençà, i sense desmerèixer el seu protagonisme anterior, la influència de Barcelona respecte del seu espai circumdant anà en augment fins al punt de perdre gran part de la seva autonomia pròpia per integrar-se en un tot organitzat. La disposició del territori facilità, en gran mesura, un procés d'expansió concèntric, des del centre a la perifèria, del pla de Barcelona a les comarques adjacents, reafirmant l'existència d'una «supercomarca» al voltant de l'anomenat «vuit ferroviari català». El desenvolupament de les relacions funcionals que s'anaven establint entre l'aglomeració barcelonina i el seu rerepaís portaren al conjunt de tot aquest territori a formar part d'un mateix sistema urbà.

Tanmateix, la integració del Vallès Oriental dins d'aquesta nova realitat fou més tardana si es compara amb la resta de comarques de la Regió I. Mentre s'estava consolidant la realitat metropolitana i conformant la primera corona de ciutats mitjançant un procés de concentració de la indústria i la població, la comarca continuava mantenint, encara, una dinàmica pròpia amb un creixement relativament autònom. Fins a mitjan dels anys seixanta no es va fer sentir, d'una forma clara i evident, la influència del fet metropolità sobre el seu propi desenvolupament. Fins aleshores, l'augment de la població havia estat moderat, però sense deixar de créixer; l'activitat econòmica havia girat a l'entorn de les poques instal·lacions industrials, fonamentalment tèxtils, localitzades a la capital i als municipis del seu entorn més immediat, mentre que a la resta del territori continuava predominant un sector agrari molt potent.

La modernització de la xarxa de comunicacions, com abans amb el ferrocarril, generà importants economies d'escala als punts de connexió i abocà

al declivi les zones no ben situades i inaccessibles. Amb l'obertura de l'autovia de l'Ametlla l'any 1966, de l'autopista A-7, l'any 1970, i del tercer cinturó, l'any 1976, la difusió del creixement barceloní envers la comarca fou més fàcil. Les infraestructures del transport esdevingueren, d'aquesta manera, el suport de les relacions espacials i de la mobilitat, tant de persones com de mercaderies, imprescindibles per al funcionament del nou sistema urbà. La vall del Congost-Besòs, un dels eixos direccionals i més expansius, fou el camí natural de la recol·locació de moltes empreses que havien deixat la ciutat de Barcelona per instal·lar-se en llocs més avantatjosos.

D'altra banda, en tractar-se d'una comarca tradicionalment agrícola i amb un nivell d'urbanització encara poc desenvolupat, estava en disposició de poder oferir grans quantitats de sòl susceptible de ser ocupat. La combinació d'ambdós factors, bones comunicacions i espais per ocupar, generà importants expectatives. La comarca o, més ben dit, els municipis amb una millor situació estratègica foren una localització summament atractiva per a aquelles empreses amb necessitat de situar-se ben a prop del mercat consumidor. Però també perquè, amb l'oferta de sòl a bon preu i sense les limitacions i les rigideses que presentava a les àrees més altament congestionades, així ho aconsellava qualsevol política de localització industrial. En conseqüència es produí un accelerat procés d'industrialització, un desenvolupament urbanístic intensiu, un creixement espectacular de la població fruit de la recepció massiva d'immigrants procedents d'altres regions de l'Estat i un increment sense precedents del seu parc residencial. La indústria esdevenia, de nou, el motor de l'expansió urbana i l'habitatge la resposta.

Entre el 1960 i el 1975, la taxa de creixement anual fou la segona més alta de Catalunya després del Baix Llobregat, amb un 5,38% i un 7,60% respectivament, amb un augment absolut de més de 55.000 habitants. No obstant això, aquest creixement no es va donar d'una forma homogènia ni tampoc amb la mateixa intensitat. Els municipis amb un

major creixement foren els localitzats al llarg dels principals eixos de comunicació, tot al contrari de les poblacions més allunyades, situades als contraforts d'ambdues serralades, les quals no tan sols presentaven densitats molt més baixes, sinó que, en alguns casos, la pèrdua d'efectius havia estat constant dins d'un procés continuat d'emigració i sense possibilitats de recuperació³. Es produí, per tant, un procés de concentració i polarització de la població en un nombre molt reduït de ciutats, amb Granollers al capdavant, seguida de Mollet i Sant Celoni, tot presentant una jerarquia urbana molt clara i evident. Dels 42 municipis existents l'any 1970, 27 no sobrepassaven els 3.000 habitants, dels quals 11 ni arribaven tan sols als 500; 13 en tenien més de 3.000 però menys de 10.000, i només dos, la capital i Mollet, superaven els 20.000.

La transformació de l'economia durant aquesta etapa també fou important. La forta activitat urbanitzadora reduí considerablement el sòl destinat a usos agrícoles, produint-se un procés de reconversió transformant antigues explotacions cerealístiques en explotacions agropecuàries. La cria del bestiar boví, per la demanda creixent de productes carnis i lactis, però també pel poc consum d'espai que requeria, esdevingué una de les activitats principals. El procés d'expansió industrial, d'altra banda, fou molt més gran que no pas a la resta de Catalunya, tant en la creació neta de llocs de treball com en el nombre d'inversions. El tèxtil, predominant fins aleshores, fou substituït per altres sectors, encara que sense una hegemonia clara, com els de l'alimentació, la fusta, la química, els transformats metàl·lics i la construcció. L'any 1964 el tèxtil ocupava el 39% del total de treballadors industrials; l'any 1970 es reduí al 18%⁴. Per tant, l'estructura productiva es diversificà enormement, constituint un teixit empresarial intermedi amb economies externes d'aglomeració aprofitant els efec-

tes generats per la seva inserció en el mercat metropolità i la seva demanda corresponent. L'augment de la població i l'activitat industrial incentivà, també, el desenvolupament dels serveis, per bé que tan sols Granollers, i amb diferència, disposava d'una oferta supramunicipal conseqüència de la seva capitalitat i la llarga tradició comercial assumida i a bastament demostrada al llarg dels anys.

2.2. La generalització d'un nou tipus de poblament

A partir de la crisi de 1975, però, s'entrà en una etapa d'estancament malgrat que, tot i l'aturada general, el creixement es mantingué constant i molt per sobre d'altres comarques demogràficament més potents. Gràcies, en part, a la plurisectorialitat de l'estructura productiva en poder oposar una major resistència a la davallada. En plena etapa depressiva, del 1976 al 1981, s'assolí la taxa de creixement anual més alta de Catalunya, amb el 3,00%. Mentre a les àrees de més intensa concentració manufacturera es produïa un procés de desindustrialització amb la consegüent destrucció de llocs de treball, al Vallès Oriental es mantien encara intactes les tendències alcistes del període anterior⁵. La inversió continuà augmentant i, per tant, també l'ocupació industrial que, en deu anys, entre 1970 i 1981, va créixer un 28,8%, cosa que suposà un guany net absolut d'una mica més de 8.000 treballadors. Això va fer del Vallès Oriental una rellevant excepció en el panorama general, no tan sols en relació amb l'economia barcelonina, sinó també en relació amb les economies catalana i espanyola⁶.

L'ocupació del territori, lluny d'aturar-se, continuà pressionant. Primer a les àrees més ben situades, però després també a altres zones d'interès més secundari. Durant la segona meitat dels

³ El 1960, els municipis situats per sota la cota dels 300 metres d'altitud, 27 dels 42, concentraven el 86% de la població comarcal, i deu anys després aquest mateix percentatge ja va ser del 93,1%.

⁴ Abel, J.; Jordana, J. (1987); *L'activitat econòmica al Vallès Oriental*, Ed. Oikos-Tau.

⁵ Entre 1970 i 1977 la inversió al conjunt de la província de Barcelona va decreixer en un 0,42%.

⁶ Costa, M.T. (1988); «Descentramiento productivo y difusión industrial. El modelo de especialización flexible», a *Papeles de economía española. Economía regional: ideas y políticas*, núm 35 (pp. 251-276).

anys setanta i principi dels vuitanta, s'inicià un nou procés d'ocupació caracteritzat, com a tret més significatiu, per la construcció massiva d'urbanitzacions de segona residència, una de les operacions urbanístiques de major transcendència i de major impacte sobre el territori, portada a terme, gairebé sempre, sense massa ordre ni control. La localització d'aquests nous assentaments es concentrà especialment a la part més occidental, en l'eix format pel riu Tenes i la riera de Caldes, entre els municipis de Lliçà i Bigues, i encara que no tant en els vessants de les serralades Litoral i Pre-litoral, sobretot a les zones més properes al massís del Montseny. En deu anys, entre 1970 i 1981, el parc de residències secundàries augmentà en un 114,8%, una mica menys que al Maresme (125,5%), bastant similar al del Barcelonès (104,5%) i molt per sobre del Baix Llobregat (80,2%) i del Vallès Occidental (28,02%). Històricament, en canvi, només als balnearis de Caldes de Montbui i la Garriga hi havia hagut una certa tradició en aquest sentit. Cardedeu s'hi afegí a finals del segle XIX i a mitjan dels anys seixanta del segle XX, ja destacaven els municipis de Sant Feliu de Codines (488 habitatges secundaris), Sant Fost de Campsentelles (306), Castellterçol (242) i Aiguafreda (186), sempre amb el paisatge com un dels elements principals de localització.

La separació entre l'espai urbà i l'espai rural començà, d'aquesta manera, a esvaire's progressivament. Les àrees submergides en una crisi agrícola endèmica aportaren nous espais al mercat immobiliari per tal de ser ocupats d'una forma extensiva per les noves urbanitzacions. La competència entre els diversos usos del sòl acabà arraconant l'agricultura cap a la marginalitat, tot i mantenir encara una presència relativament important, establint-se una certa especialització funcional del territori. Els municipis més petits, de caire agrícola i rural, esdevenien els principals receptors d'un poblament estacional i de cap de setmana, mentre que els municipis més grans anaven reomplint els pocs espais buits que els quedaven, sigui per la instal·lació de noves activitats industrials o de ser-

veis, sigui per la construcció d'habitatges familiars de residència habitual, encara que no pas amb el mateix ritme ni la mateixa força que en els anys precedents. Tot això suposà, per als primers, una sobrecàrrega de població que, en molts casos, volia dir multiplicar per dos o per tres els seus efectius en intervals de temps relativament curts amb el consegüent agreujament del funcionament dels serveis i les infraestructures existents, no pas sempre dimensionades per satisfer la demanda d'una població flotant tan elevada.

D'altra banda, i en conjunt, es generà un increment espectacular de la mobilitat obligada, com a conseqüència de la separació entre la residència i el lloc de treball. Això incrementà el grau de dependència funcional de la major part dels nuclis urbans de la comarca amb la ciutat central i la primera corona de ciutats, establint-se diverses àrees d'influència en funció de la seva intensitat. Es conformava, d'aquesta manera, una nova realitat, la Regió Metropolitana, un cop superat el primer llinar i per extensió del seu abast, un espai organitzat i articulat per les principals ciutats, des de Mataró a Vilanova i la Geltrú, caracteritzat per mantenir una relació força significativa amb el primer àmbit però amb un cert grau d'autonomia pròpia.

2.3. La terciarització del territori

Superada la crisi, es produïren importants canvis en l'espai metropolità, iniciant-se un procés de desconcentració com a conseqüència lògica del procés de saturació al qual s'havia arribat. En aquests moments es produeix, d'una banda, un procés de suburbanització mitjançant el qual el creixement demogràfic dins la Regió Metropolitana es desplaça cap a les zones més exteriors, transformant els nuclis existents en veure's envoltats per habitatges unifamiliars o bé per blocs de pisos de poca alçada, mentre que a la ciutat central disminueix la seva població. I, de l'altra, un procés de desurbanització consistent en la disminució de la població a les àrees metropolitanes, relacionat amb un cert procés de descentralització industrial i comercial.

Això revaloritza les ciutats tradicionals mitjançant una emigració de la població de les àrees metropolitanes vers àrees o ciutats petites, això sí, ben comunicades amb la ciutat central⁷.

No és gens estrany, doncs, que els majors creixements es concentrassin a la segona corona i a les seves àrees urbanes més dinàmiques, quan per primera vegada, entre 1981 i 1986, el conjunt de la Regió I perdia població pel fet que més de 70.000 habitants decidissin deixar el Barcelonès. La resta de comarques, però, continuava presentant saldos positius, encara que molt per sota dels assolits en el quinquenni anterior en acusar els efectes més aguts de la crisi. Amb tot, la taxa anual de creixement més alta va continuar sent per al Vallès Oriental, superada tan sols en aquest cas, i també per primera vegada, per dues comarques d'àmbit no metropolitana, com és el cas del Baix Penedès i la Selva. Aquesta situació es va mantenir entre 1986 i 1991, amb l'única diferència que el balanç global per al conjunt de la Regió I tornava a ser altra vegada positiu.

El fet que el Vallès Oriental experimentés un increment superior del que es podria considerar propi del seu creixement natural –entre 1975-1979, el creixement natural absolut va ser de 14.169 habitants; en canvi, entre 1986-1991 es va reduir en 4.758 habitants quan la població augmentà en un 42%– fou degut a un creixement migratori totalment diferent del que s'havia produït als anys seixanta. Ja no es tractava, però, dels fluxos d'entrada provinents d'altres regions de l'Estat, per bé que avui la immigració té un altre origen i una altra problemàtica, sinó de la redistribució espacial d'una població assentada al si d'una mateixa àrea la que ha provocat aquest creixement tan espectacular. L'existència d'un transvasament dels nuclis més altament densificats cap a les zones circumdants amb una disposició d'assentament més assequible i més atractiu des del punt de vista

⁷ Mendizábal, E. (1991); «Les noves tendències del poblament», *Primer Congrés Català de Geografia, II Ponències*, Barcelona, Societat Catalana de Geografia (pp. 159-171).

medi-ambiental ha estat la característica predominant en aquests últims anys⁸.

A finals dels vuitanta i principis dels noranta s'entrà, doncs, en una nova etapa d'ocupació sistemàtica del territori comarcal tot coincidint amb el canvi de conjuntura econòmica iniciada a tot Catalunya. Etapa caracteritzada especialment per la instal·lació de noves activitats, sobretot serveis i grans complexos lúdico-esportius, amb una clara intencionalitat metropolitana a més, també, per la represa de l'activitat industrial i immobiliària. Pel que fa al primer aspecte, cal destacar, com a actuacions paradigmàtiques, la construcció del Centre Penitenciari de Preventius de Quatre Camins (1989) a la Roca, el mateix que es va fer a Sant Esteve de Sesrovires (1991) al Baix Llobregat; els successius projectes d'estacionaments ferroviaris de mercaderies, per bé que no reeixits, de la Llagosta, promoguts pel MOPTMA i la Generalitat amb l'horitzó posat en l'arribada del Tren de Gran Velocitat; el Circuit de Catalunya (1991) de Montmeló en uns terrenys del Consorci de la Zona Franca on els anys setanta ja s'hi volgué instal·lar una terminal TIR i una macrozona industrial que la crisi d'una banda i la pressió popular d'una altra feren desistir el projecte; la sobtada proliferació d'instal·lacions per a la pràctica del golf, amb operacions immobiliàries de gran qualitat incloses i en alguns casos encobertes, als municipis de Sant Feliu de Codines, Caldes de Montbui i la Roca juntament amb la de Vallromanes, construïda l'any 1969; diverses propostes d'interès turístic, oci i lleure als diferents parcs naturals, a Riells del Fai, etc., i la reforma i ampliació substancial de l'oferta hotelera, a Vilanova, Mollet, Granollers i Montmeló. Paral·lelament a tot aquest procés de terciarització, es continuà mantenint també, i a un nivell molt elevat, l'ocupació del sòl per a usos industrials⁹,

⁸ Cal recordar que entre 1981 i 1986, 246.170 persones canviaren de municipi de residència a l'interior de la Regió Metropolitana; que es preveu que unes 640.000 persones, de les quals el 65% resideix actualment a Barcelona, ho faran abans de 1995.

⁹ Les xifres ho demostren: 12 Ha l'any 1950, 615 l'any 1980 i 2.248,66 Ha l'any 1992, equivalent al 55% del total de sòl industrial.

concentrat majorment a la zona sud de la comarca, al voltant de la connexió de les autopistes A-7 i A-17, sense oblidar tampoc els eixos tradicionals del Besòs-Congost, paral·lels al traçat de la N-152; de l'autopista A-7, des de la Roca a Sant Celoni, i de la riera de Caldes, entre Mollet i Palau de Plegamans. L'activitat immobiliària, d'altra banda, no deixà de créixer, amb un dels percentatges més alts de la Regió I, el 16,9%, tan sols superat pel Maresme amb el 21%, per bé que han estat els municipis amb vocació residencial els que han registrat els majors increments, amb un índex de construcció superior al 36%¹⁰.

3. Les perspectives

Els efectes produïts per aquesta situació, per tant, semblen clars. En primer lloc, continuen sent les grans ciutats, amb un potencial demogràfic molt més gran, les que absorbeixen bona part del creixement total absolut a uns nivells excepcionals, d'acord amb la dinàmica general observada arreu. Granollers i la seva àrea d'influència, i molt especialment la seva aglomeració urbana formada conjuntament amb els municipis veïns de Canovelles i les Franqueses, ha esdevingut un dels pols d'atracció amb més força i amb una projecció més gran. El mateix es pot dir, també, de Mollet. En segon lloc, els percentatges de creixement i les taxes més altes no es donen, en canvi, en aquest grup de ciutats sinó als municipis que els són més propers, amb dimensions que oscil·len entre 3.000 i 9.000 habitants coincidint, majoritàriament, amb zones d'una clara funcionalitat residencial que han anat transformant l'ocupació estacional i de cap de setmana en permanent i habitual. Aquest és el cas dels municipis de Lliçà de Vall, amb un creixement absolut del 105,2%, de Lliçà d'Amunt i Bigues i Riells amb un

104,0% i un 91,3% respectivament, tan sols superats, els dos primers, per cinc municipis de Catalunya en cap cas de la seva mateixa importància. Aquests municipis es converteixen en les principals àrees receptores dels fluxos migratoris interns, procedents de les poblacions més denses de la primera corona metropolitana i més ho seran en el futur. En tercer lloc, municipis que durant la dècada dels seixanta havien tingut creixements espectaculars avui es troben en una situació relativament estacionària. En algun cas, fins i tot, la pèrdua de població ha estat important, sent l'exemple més evident el de la Llagosta amb un decreixement absolut de més de mil habitants, quan entre 1960 i 1970 havia multiplicat per sis els seus efectius inicials passant de 1.368 a 7.347 habitants. En general, es tracta de municipis amb una alta densificació, amb poques disponibilitats de sòl residencial i amb un paisatge, encara que no sempre, força degradat i de poca qualitat medi-ambiental fruit d'una urbanització caòtica generada als anys seixanta molt difícil de redreçar. I, en quart lloc, els municipis menys poblats que tradicionalment han anat perdent població continuen en la mateixa situació. Són municipis d'hàbitat majorment rural, els més allunyats del centre i sense una infraestructura bàsica adient.

Avui ja no es pot entendre el desenvolupament de la comarca sense tenir en compte el fet metropolità. Però tampoc no es pot entendre l'evolució de l'àrea metropolitana en el seu conjunt sense tenir en compte el paper que han tingut aquestes comarques i especialment la comarca del Vallès Oriental. La bona xarxa de comunicacions de què disposa, la disponibilitat de sòl lliure tant residencial com industrial que pot oferir, juntament amb l'atractiu d'un paisatge encara no del tot degradat, han estat les causes directes de la seva integració mútua. Situació, però, que no s'hauria donat sense la presència d'una ciutat com Granollers, veritable subcentre metropolità, en mantenir una relació directa amb la capital però també amb el conjunt de municipis del seu voltant mitjançant un procés d'expansió concèntric, gairebé idèntic del que s'ha produït al voltant de Barcelona.

¹⁰ Relació percentual entre el nombre de nous habitatges i el parc existent en el cens anterior. Els municipis amb un índex de construcció més alt foren els de l'Ametlla, Bigues i Riells, Lliçà d'Amunt, Lliçà de Vall i Sant Fost de Campsentelles. L'índex de construcció de Granollers fou del 15,8%, el de Mollet, del 9,43% i el de la comarca, del 17%.

Ja hem dit, però, que la influència metropolitana perd intensitat com més distant es troba del centre. Aquest és el cas dels sectors situats a l'extrem nord-occidental i nord-oriental de la comarca, a les zones del Moianès i del Baix Montseny, amb decreixements importants la primera i amb unes perspectives de futur més optimistes la segona. En canvi, la major part de municipis de la zona sud es confonen cada vegada més amb el continu edificat de la primera corona. Això demostra una certa heterogeneïtat en els diferents processos d'ocupació territorial de la comarca. Mentre unes àrees s'han abocat al creixement constant, d'altres resten estancades i en situació d'espera.

Les infraestructures viàries han tingut, sens dubte, un paper molt important. Amb tot, la sensació de congestió és patent en totes i cadascuna de les vies, principals o secundàries, molt més quan més a prop són de les zones més poblades. El desenvolupament sofert en els últims anys, instal·lació de noves indústries, increments demogràfics i augment de la mobilitat, ha provocat un fort augment en la demanda de la xarxa que amb prou feines s'ha resolt. D'altra banda, els desajusts provocats per la manca d'eixos transversals ha condicionat negativament les relacions interiors entre les principals ciutats de la segona corona metropolitana. El quart cinturó hauria de garantir la intercomunicació entre les ciutats mitjanes, trencar l'esquema radial i descongestionar el trànsit de pas no tan sols de l'àrea metropolitana pròpiament dita, sinó també del conjunt de ciutats de la regió.

La disponibilitat de sòl lliure, tant residencial com industrial, és un factor que juga a favor, o en contra segons es miri, per al seu futur desenvolupament. Actualment, tan sols el 12,41% del total de la superfície comarcal es pot considerar zona urbana, percentatge bastant similar al que es dona al Maresme (16,3%), però molt per sota del Barcelonès (62,3%), el Baix Llobregat (31,7%) i el Vallès Occidental (24,7%), quan la que es considera útil, amb pendents inferiors al 20%, sobrepassa més de la meitat del territori. Això suposa, de moment, una de les densitats netes més baixes de

la Regió I (29,39 habitants per hectàrea de sòl urbà), amb una diferenciació clara entre la zona sud (40 habitants/Ha) i la resta de la comarca (amb una mitjana de 24 habitants/Ha). Les perspectives de futur superen amb escreix totes les previsions. La major part dels projectes immobiliaris presentats en els últims quatre anys, tant de promoció privada però sobretot de promoció pública, apunten a una major saturació d'àrees ja de per si força denses, com és el cas de Mollet (zona sud de Gallecs), Granollers (zona de Tres Torres), Montmeló i la Llagosta. Hom calcula que el sostre potencial previst, d'acord amb les dades de sòl urbanitzable pendent de planejament, és d'unes 1.534 amb una capacitat màxima per a 22.583 habitatges. Els potencials de població poden superar els 76.000 habitants¹¹. Pel que fa al sòl per a usos industrials, resten pendents de planejament, encara, un total de 611 Ha, quasi el 40% del sòl ocupat actualment, la major part de les quals es localitzen als municipis de Lliçà d'Amunt, la Roca, Parets i Montornès, amb un 80% del total de l'oferta, i també als municipis de Montmeló, Granollers i Lliçà de Vall. Municipis que presenten les millors condicions pel que fa a situació en disposar de superfícies importants de sòl industrial, amb una proporció superior a la tercera part del total de cada municipi encara disponible¹². Amb tot, hom preveu una certa tendència a l'estabilització pel que fa a l'activitat industrial, ja que la demanda de llocs de treball deixarà de créixer al ritme que ho havia fet anteriorment perquè les inversions, tot i ser importants, han estat destinades més a la renovació de la indústria ja existent que no pas a la nova creació i ampliació de plantes.

Finalment, de les comarques de la Regió I, el Vallès Oriental és la que té una superfície forestal més extensa, concretament unes 39.430 Ha, gràcies a la presència de les dues serralades, la Pre-litoral i la Litoral. La pressió que reben aquestes àrees per

¹¹ Tenint en compte una ocupació mitjana de 3,41 persones per habitatge.

¹² D.A. (1992); *Quaderns de competitivitat. El sòl industrial*, Departament d'Indústria i Energia.

part de l'activitat urbanitzadora, però, pot posar en perill part de la seva integritat. Per tant, no n'hi ha prou amb la delimitació d'alguns espais d'interès natural que s'ha fet des de la Generalitat. Caldria anar més enllà. La protecció dels espais buits, a més de preservar el seu equilibri ecològic intern hauria de servir per contenir l'extensió dels continus urbans, mitjançant la creació de corredors de naturalitat en forma de xarxa i que no fos el seu creixement la causa de la seva destrucció irreversible. El medi natural ha estat i continua sent un dels valors socials de més rellevància que ha gaudit aquesta comarca. Qualsevol actuació, present o futura, haurà de tenir molt en compte el seu tractament, no fos cas que algun dia ens n'haguéssim de penedir.

Bibliografia

- Abel, J.; Jordana, J. (1987); *L'activitat econòmica al Vallès Oriental*, Vilassar de Mar, Ed. Oikos-Tau.
- Cabré, A. (1991); «Algunes reflexions sobre el futur de la població de Barcelona», *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 5, Barcelona, Institut d'Estudis Metropolitans.
- Camps, A.; Homs, J. (1989); *La població de Granollers. Estudi a partir de l'actualització del Padró Municipal d'Habitants realitzada l'any 1988*. Granollers (inèdit, fotocopiats).
- Consejo Económico Sindical Provincial de Barcelona (1979); «Urbanismo, vivienda y asuntos locales», *l Consejo Económico Sindical del V.O. Estructura económica y posibilidades de desarrollo de la comarca*, Barcelona.
- Costa, M.T. (1988); «Descentramiento productivo y difusión industrial. El modelo de especialización flexible», a *Papeles de economía española*, 35.
- D.A. (1994); *La transformació del Vallès Oriental*, Barcelona, Caixa de Catalunya.
- D.A. (1992); *Quaderns de Competitivitat. El sòl industrial*, Barcelona, Departament d'Indústria i Energia de la Generalitat de Catalunya.
- Diputació de Barcelona (1992); *Infraestructures dels serveis municipals a la província de Barcelona*, Barcelona.
- Esteban, J. (1991); «El fet metropolità», a *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 6, Barcelona, Institut d'Estudis Metropolitans.
- García, R. L.; Iburguen, B. (1992); «Ocupació del sòl i medi natural a la Regió Metropolitana de Barcelona», *Papers. Els espais no urbanitzats: medi natural, paisatge i lleure*, 11, Barcelona, Institut d'Estudis Metropolitans.
- Homs, J. (1988a); «Apunts sobre la immigració a Granollers abans de la guerra civil», *XXXIII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, Granollers 17-18 d'octubre de 1987*, Granollers, Museu de Granollers i Centre d'Estudis de l'Associació Cultural.
- Homs, J. (1990c); «L'Habitatge al Vallès Oriental», a *HACS. Revista de Contrapunt*, 5, la Garriga, Contrapunt (Centre d'Estudis i Debats).
- Homs, J. (1991b); «Granollers, una vila que s'ha fet ciutat. Entre la tradició i la modernitat», *L'Abella d'Or. Granollers 1991*, Barcelona, Abella d'Or S.L.
- Homs, J. (1991b); «Granollers, un subcentre metropolità», a *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 31, Barcelona, Societat Catalana de Geografia-Institut d'Estudis Catalans.
- Mendizábal, E. (1991); «Les noves tendències del poblament», *Primer Congrés Català de Geografia*, (volum II, Ponències), Barcelona, Societat Catalana de Geografia.
- Pujadas, I. (1991); «Població i demografia a Catalunya», a *Primer Congrés Català de Geografia*, (volum II, Ponències), Barcelona, Societat Catalana de Geografia.
- Vila, P. (1930); *El Vallès, assaig geogràfic*. Biblioteca d'estudis comarcals, volum I, Barcelona.

